

Wachuła, Adam

Życie i działalność naukowa Stanisława Ruziewicza (1889-1941)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 27/3-4, 683-690

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Wachulka
(Kraków)

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA STANISŁAWA RUZIEWICZA (1889—1941)

W tomie XXV „Wiadomości Matematycznych” z 1921 r. umieścili wspomnienie pośmiertne o zmarłym w Stryju profesorze Uniwersytetu Lwowskiego, Józefie Puzynie (1856—1919), dwaj jego znakomici uczniowie: Antoni Łomnicki i Stanisław Ruziewicz. Przy okazji opisu działalności naukowej Puzyny nakreślili autorzy w trafny sposób sytuację ogólną, w której działalność ta przebiegała. Przyjrzyjmy się jej.

„Działalność naukowa śp. Puzyny przypada na okres nader niekorzystny dla rozwoju nauk ścisłych w Polsce¹. Odosobnione jednostki, pracujące w odległych ogniskach naszej i obcej kultury, pozbawione możliwości żywej wymiany myśli, nie popierane przez rządy zaborcze, nie zdołały wytworzyć ani pielęgnować nowych kierunków, a obciążone nadmierną pracą wskutek szczupłego etatu katedr, nie mogły z całą swobodą oddawać się samoistnym studiom ani też wyjeżdżać do środowisk pozakrajowych o wyższym tętnie twórczości naukowej. Mało intratna nauka nie zachęcała doborowej młodzieży do oddawania się naukom ścisłym, toteż profesorowie pracujący w tej epoce nie mogli wytworzyć żadnej szkoły naukowej”².

Taki układ stosunków utrzymywał się jeszcze dość długo, a jego skutki odczuli na sobie i obydwaj autorzy, gdyż zanim uzyskali stanowiska profesorów nadzwyczajnych uczyli ze stopniem naukowym doktora, a nawet docenta, w szkołach średnich.

¹ Autorom chodziło o drugą połowę XIX i początek XX w.

² A. Łomnicki, S. Ruziewicz: *Józef Puzyna*. „Wiadomości Matematyczne” 1921 s. 114.

Chciałbym w tym szkicu poświęcić kilka słów niezapomnianej postaci Stanisława Ruziewicza, którego wykładów, jak zawsze starannie i wnikliwie przygotowywanych, słuchałem w czasie studiów matematycznych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Wiele ciepłych słów o Ruziewiczu napisał w swym — z konieczności krótkim wspomnieniu — Wacław Sierpiński³. Przypomnę pokrótce przebieg życia oraz niektóre momenty działalności naukowej Ruziewicza i do niniejszego szkicu dołączę wykaz jego publikacji.

Stanisław Leon Ruziewicz urodził się 29 sierpnia 1889 r. w Podstajach (późniejsze b. woj. stanisławowskie). Naukę w gimnazjum rozpoczął w Kołomyi, po roku przeniósł się do Lwowa, gdzie skończył klasy II—IV. Od klasy V uczył się znowu w Kołomyi i tu 2 czerwca 1908 r. złożył z odznaczeniem egzamin dojrzałości, a następnie podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. W 1912 r. opublikował swą pierwszą rozprawę w „Sprawozdaniach z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”. dalsze dwa artykuły w czasopiśmie „Wektor” i znowu w „Sprawozdaniach TNW” — w 1913 r. — rozprawę: *O funkcji ciągłej, monotonicznej, nie posiadającej pochodnej w nieprzeliczalnej mnogości punktów*. Ta rozprawa stanowiła jego dysertację doktorską. Promotorem był w 1913 r. J. Puzyna.

Na rok akademicki 1913/1914 otrzymał Ruziewicz od Akademii Umiejętności w Krakowie stypendium z fundacji Władysława Kretkowskiego⁴ i wyjechał na studia do Getyngi. Powrócił stamtąd już w czasie napięć, związanych ze zbliżającym się wybuchem wojny. W połowie 1915 r. został wcielony do armii austriackiej. Po trzyletniej służbie wojskowej, przeważnie kancelaryjnej, pełnionej bądź na terenie b. zaboru austriackiego bądź na Węgrzech — przy czym nie obyło się bez zapadnięcia na zapalenie stawów — został zwolniony wiosną 1918 r. Podjął wówczas natychmiast pracę jako nauczyciel matematyki w gimnazjum realnym w Łańcucie, ale już 26 września 1918 r. przeniesiono go w takim samym charakterze do XIII gimnazjum we Lwowie. W tymże roku habilitował się. Sierpiński wspomina, iż właśnie on wraz z Puzyną promował w 1918 r. Ruziewicza na stopień docenta na podstawie rozprawy *O funkcjach ciągłych, monotonicznych, posiadających pantachiczne przedziały stałości*. Rozprawa ta była już poprzednio w 1916 r. opublikowana w „Pracach Matematyczno-Fizycznych”. W Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie powierzono mu wykłady i prowadzenie proseminarium, co realizował równocześnie z pracą nauczyciela gimnazjum. Dopiero mianowany profesorem nadzwyczajnym z dniem 1 stycznia 1921 r. zrezygnował z pracy w szkole średniej. W roku 1924 został profesorem zwyczajnym Wydziału Filozoficznego, a po jego reorganizacji — Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

³ „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1938—1945 [wyd. 1954] s. 244—245.

⁴ W. Ślebodziński: *Wspomnienia matematyka z lat 1903—1968*. „Wiadomości Matematyczne” 1969 s. 21.

W latach 1920—1924 opublikował Ruziewicz 9 rozpraw: z analizy matematycznej, z teorii mnogości oraz z teorii równań funkcyjnych; w tym ostatnim dziale — jedną pracę wspólnie ze Stefanem Banachem. Współpraca matematyków lwowskich realizowała się także we wspólnym prowadzeniu seminariów specjalistycznych. H. Auerbach w jednej ze swoich rozpraw umieszcza notkę, że pracę tę referował na seminarium⁵, prowadzonym przez H. Steimhausa razem z S. Banachem i S. Ruziewiczem w 1923 r.

W tym czasie zajmował się Ruziewicz problemem rozkładu zbioru na rozłączne podzbiory. Zainteresował tym zagadnieniem swoich uczniów, spośród których Zbigniew Moroń opublikował w „Przeglądzie Matematyczno-Fizycznym” (1925, s. 151—152) artykuł *O rozkładach prostokątów na kwadraty*. Rozkład Mortona cytuje Steihaus w swoim *Kalejdoskopie Matematycznym* z 1938 r. i w wydaniach następnych. Pracy Moronia nie znał Hugo Hadwiger, który w publikacji *Vorlesungen über Inhalt, Oberfläche und Isoperimetrie* (Springer Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1957) podał inny rozkład prostokąta niż rozkład Moronia, nie cytując tego ostatniego. Hadwiger zna przy tym twórczość naukową Banacha, Ruziewicza i Sierpińskiego oraz przytacza ich prace.

W dalszej swojej działalności naukowej uczestniczy Ruziewicz w pracach szkoły matematycznej zainicjowanej przez Banacha i Steinhausa, a ponadto znajduje wiele czasu i zapału, aby zająć się zagadnieniami dydaktyki matematyki. Sekunduje mu w tym najstarszy profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza, wychowanek Uniwersytetu w Kijowie, algebraik i logik Eustachy Żyliński. Opublikowali ini obydwaj dwuczęściowy podręcznik *Algebry* dla wyższych klas szkół średnich w roku 1926, trzecia jego część wyszła w dwa lata później. Jakkolwiek sposób opracowania tego podręcznika nie stwarzał być może warunków do czytania go przez uczniów, to jednak stanowił ciekawą lekturę dla nauczycieli. Podsuwał im nowe pomysły, porządkował dotychczasowe metody nauczania i mobilizował do właściwego ukierunkowania wysiłków dydaktycznych dla uzyskania przez uczniów możliwe najbardziej pożądaných wyników.

W roku 1924 powołano Ruziewicza na egzaminatora matematyki i jej dydaktyki w Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich we Lwowie — funkcję tę pełnił on do roku 1939. Powierzano mu też niejednokrotnie opiniowanie podręczników szkolnych.

Zwarty charakter miał pisany przez S. Ruziewicza i F. Żylińskiego podręcznik uniwersytecki *Wstęp do matematyki. Elementy algebry wyższej i teorii liczb*, wydany w 1927 r. Przez wiele lat stanowił on podstawową lekturę dla studentów lat pierwszych. Autorzy odwołują się w nim — zwłaszcza w rozdziale pierwszym — do poprzednio wspomnianej *Algebry* dla szkół średnich. Już w przedmowie wprowadzają „pole wymierne” (dziś mówi

⁵ H. Auerbach: *Über die Vorzeichenverteilung in unendlichen Reihen*. „Studia Mathematica” 1930 s. 228—230.

się „ciało liczb wymiernych”), podając jako aksjomatykę. Mówią dalej: „Uważamy, że czym prędzej student matematyki będzie zdawał sobie sprawę ze środków używanych przy dowodach, tym prędzej może osiągnąć pełne opanowanie przedmiotu”. Podręcznik ten należał do nielicznej wówczas grupy polskich podręczników akademickich. Stanowił więc pewien etap w wypracowaniu terminologii polskiej dla matematyki współczesnej. W pracy tej uczestniczyli w owym czasie i lwowscy matematycy różnych szczebli od profesorów do studentów.

W trakcie całej działalności naukowej, którą obrazuje załączony wykaz publikacji, stawiał Ruziewicz problemy, które pobudziły do badań także innych matematyków — i to chyba po dziś dzień. Niektóre z tych zagadnień rozwiązał W. Sierpiński w pracach: *Sur un problème de M. Ruziewicz concernant les superpositions des fonctions mesurables*⁶; *Sur un problème de M. Ruziewicz concernant l'hypothèse du continu*⁷; *Sur un problème de M. Ruziewicz concernant les superpositions des fonctions jouissant de la propriété de Baire*⁸; *Sur deux problèmes de M. Ruziewicz concernant la décomposition de l'intervalle en paires de points*⁹; *Sur un problème de M. Ruziewicz concernant des ensembles de mesure nulle*¹⁰. Jeden z problemów został rozwiązany w artykule S. Piccarda pt. *Sur un problème de M. Ruziewicz de la théorie des relations*¹¹. Wymienić jeszcze należy artykuł S. Marcusa *Sur un problème de la théorie de la mesure de M. H. Steinhaus et M. St. Ruziewicz*¹².

Wspomnieć należy, że Ruziewicz udzielał się i w innych zagadnieniach. Należy do członków założycieli Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego i brał czynny udział w jego posiedzeniach. Był członkiem *Circulo Mathematico de Palermo* w latach 1929—1937, zaś w latach 1936—1939 — referentem w czasopiśmie przeglądowym „*Jahrbuch über Fortschritte der Mathematik*”. Od 1935 r. był członkiem Wydziału Matematyczno-Fizycznego Towarzystwa Nauk we Lwowie, zaś od roku 1936 członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Brał udział w zjazdach matematycznych, a mianowicie w roku 1927 w I Polskim Zjeździe Matematyków we Lwowie; w roku 1929 w I Kongresie Matematyków Krajów Słowiańskich w Warszawie oraz w II Zjeździe Matematyków Polskich w Warszawie w 1937 r.

Przy tym wszystkim — prócz zajęć w Uniwersytecie Jana Kazimierza — prowadził też wykłady z różnych działów matematyki na Politechnice

⁶ „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, t. 26, 1933 s. 12—14.

⁷ Por. W. Sierpiński: *Oevres choisies*. T. 3. Warszawa 1976 s. 123—134.

⁸ „*Fundamenta Mathematicae*”, t. 24, 1935 s. 12—16.

⁹ Tamże s. 43—47.

¹⁰ „*Mathematicae*”, t. 10, Cluj 1935 s. 189—190.

¹¹ „*Fundamenta Mathematicae*”, t. 29, 1937 s. 5—8.

¹² „*Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences*”, t. 4, 1956 s. 197—200.

Lwowskiej w latach 1926—1936. W roku akademickim 1932/1933 objął funkcję dziekana Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJK.

W roku 1933 została w Polsce zrealizowana powszechnie znana reforma Jędrzejewicza. W Uniwersytecie Jana Kazimierza skasowano katedrę prowadzoną przez Ruziewicza, a jego samego przeniesiono z dniem 30 września 1933 r. w stan nieczynny, zaś z dniem 31 maja 1935 r. na emeryturę. Nie zerwały się przez to stosunki Ruziewicza z UJK, gdyż prowadził teraz zajęcia zlecone.

Pelen sił i zapału objął w roku akademickim 1935/1936 wykłady matematyki finansowej i arytmetyki politycznej w Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego we Lwowie (przemianowanej w 1937 r. na Akademię Handlu Zagranicznego). W następnym roku został mianowany profesorem zwyczajnym tej uczelni, a w roku 1939 objął tam stanowisko rektora. Zajmował je, niestety, bardzo krótko. W tymże roku wybuchła II wojna światowa.

W 1941 r. Lwów znalazł się pod okupacją hitlerowską, której jednym z pierwszych tragicznych następstw był mord dokonany na profesorach wyższych uczelni lwowskich w dniu 4 lipca 1941 r. W dniu 11 lipca 1941 r. zajętego pracą nad rękopisami¹³ Ruziewicza aresztowano i zaraz potem poprowadzono na śmierć¹⁴.

WYKAZ PUBLIKACJI STANISŁAWA RUZIEWICZA *

1. Sur une classe des séries potentielles pantachiquement convergentes et pantachiquement divergentes sur son cercle de convergence. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 1911 R. 4 s. 451—453.
2. Z teorii szeregów. *Wektor* 1912 T. 1 z. 8 s. 466—472.
3. O pewnym zagadnieniu dotyczącym funkcji przemiennych. *Tamże* T. 2, z. 2 s. 54—55.
4. O funkcji ciągłej, monotonicznej, nie posiadającej pochodnej w nieprzeliczalnej mnogości punktów. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 1913 R. 6. s. 282—305.
5. O funkcjach ciągłych, monotonicznych, posiadających pantachiczne przedziały stałości. *Prace Matematyczno-Fizyczne* 1916 T. 27 s. 19—31.
6. Sur les fonctions, qui ont même dérivée et dont la différence n'est pas constante. *Fundamenta Mathematicae* 1920 T. 1 s. 148—151.
7. O niestosowalności zasadniczego twierdzenia rachunku całkowego do funkcji mających pochodne nieskończone. *Prace Matematyczno-Fizyczne* 1920 T. 31 s. 31—34.
8. Sur un ensemble denombrable de points, superposable avec les moitiés de sa partie aliquote. *Fundamenta Mathematicae* 1920 T. 2 s. 4—7.

¹³ Uwagi o twierdzeniu Diniego o szeregach rozbieżności. Z rękopisów pośmiertnych Ruziewicza wydał S. Hartman. „Prace Matematyczne”, t. 1955 s. 131—135.

¹⁴ Z. Albert: Zamordowanie 25 profesorów wyższych uczelni we Lwowie przez hitlerowców. „Przegląd Lekarski” 1964 s. 58 i nast.

* Wykaz publikacji Stanisława Ruziewicza oraz szkic jemu poświęcony opracowałem na podstawie materiałów, które dostarczył mi jego syn, profesor dr hab. Zdzisław Ruziewicz z Wrocławia.

9. O równaniu funkcyjnym $f(x+y) = f(x) + f(y)$. *Wiadomości Matematyczne* 1920 T. 24 s. 175—178.
10. Józef Puzyna. *Tamże* 1921 T. 25 s. 113—119 (wspólnie z A. Łomnickim).
11. Sur les solutions d'une équation fonctionnelle de J. Maxwell. *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles* Série A 1022 s. 1—8 (współautor S. Banach).
12. O rozwiązaniach równania $m^f = n^a$. *Przegląd Matematyczno-Fizyczny* 1923 R. 1 s. 3—5.
13. Une application de l'équation fonctionnelle $f(x+y) = f(x) = f(y)$ á la décomposition de la droite en ensembles superposables non mesurables. *Fundamenta Mathematicae* 1924 T. 5 s. 92—95.
14. Elementarny dowód istnienia niekończenie wielu liczb pierwszych w niektórych postęпах arytmetycznych. *Przegląd Matematyczno-Fizyczny* 1925 R. s. 148—151.
15. Contribution à l'étude des ensembles de distances entre des points. *Fundamenta Mathematicae* 1925 T. 7 s. 141—143.
16. Remarque à la note de M. Banach: Sur une classe de fonctions continues. *Tamże* 1926 T. 8 s. 173—174.
17. Algebra. Podręcznik la klas wyższych szkół średnich. Cz. 1—3. Lwów 1926—1928 Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, nlb. 4, 196+nlb. 4, 142 s. (współautor E. Żyliński).
18. Wstęp do matematyki. Elementy algebry wyższej i teorii liczb. Lwów 1927 Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, VII, nlb. 1, 269 s. (współautor E. Żyliński). Seria: Podręczniki naukowe Ossolineum, 1.
19. Un exemple d'une fonction continue croissante ayant presque partout la dérivée nulle. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 1928 R. 20 s. 79—84.
20. Z zagadnień matematyki. III. Co wiemy, a czego nie wiemy o liczbach całkowitych. *Kosmos* Seria B 1928 R. 53 s. 231—242.
21. Sur les fonctions satisfaisant à la condition de Lipschitz généralisée. *Annales de la Société Polonaise de Mathématique* 1928 [wyd. 1929] T. s. 68—74.
22. O funkcjach spełniających uogólniony warunek Lipschitza. W: Księga pamiątkowa I Polskiego Zjazdu Matematyków. Kraków 1929 s. 108—110.
23. Une remarque sur les types de dimensions. *Fundamenta Mathematicae* 1929 T. 14 s. 95—96.
24. Wybrane działy z teorii liczb. Lwów 1929 Koło Matematyczno-Fizyczne Studentów UJK.
25. Ein Beispiel zur Holderschen Bedingung. *Studia Mathematica* 1931 T. 3 s. 185—188.
26. Sur un ensemble parfait, qui a avec toute sa transiation au plus un point commun. *Fundamenta Mathematicae* 1932 T. 19 s. 17—21 (współautor W. Sierpiński).
27. Une théorème sur les familles de fonctions. *Mathematica [Cluj]* 1933 T. 7 s. 89—91 (współautor W. Sierpiński).
28. Sur une proposition équivalent à l'hypothèse du continu. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 1934 R. 27 s. 101—103.
29. Sur une démonstration du théorème de M. Borel concernant les probabilités dénombrables. *Prace Matematyczno-Fizyczne* 1935 T. 42 s. 45—48.
30. Sur la séparabilité multiple des ensembles. *Fundamenta Mathematicae* 1935 T. 24 s. 199—205.
31. Sur une propriété des fonctions arbitraires d'une variable réelle. *Mathematica [Cluj]* 1935 T. 9 s. 83—85.
32. Sur les fonctions d'une infinité de variables. *Fundamenta Mathematicae* 1936 T. 26 s. 52—53.

33. Sur une propriété de la base hamelienne. *Tamże* s. 56—58.
34. Une généralisation d'une théorème de M. Sierpiński. *Publ. Math. Univ. Belgrade* 1936 T. 5 s. 23—27.
35. Remarque sur les fonctions universelles de deux variables réelles. *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles Série A* 1936 s. 13—15.
36. Généralisation de quelques théorèmes équivalents à l'hypothèse du continu. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 1937 R. 30 s. 18—24.

Recenzent: Andrzej Schinzel

